

AMNISTÍA INTERNACIONAL 2016-2017

Capítulo de Chile traducido al mapudungun

República de Chile

Jefa del Estado y del gobierno: Michelle Bachelet Jeria

Petu rakizuumüngey ñi kutrankangen ka awukangen ta ñi küme felen ta pu trokiñche kuyfi mew, welu fantepu ta petu femnengekay ka amulnengekay feychi wecha zungu. Femechi mew ka wiño amulngetuy ti ka mapu norümpelu chi mülewenoal layeluwun ka kakewmechi kutrankangelu kuyfi mew ñi küme felen ti pu trokiñche; feychi zungu mu, kiñeke müten nüngey ta ñi tripawenoal.

Wall tripantu mu, ti pu 'soltao' ingemekechi wülelkeyngün ka llazkünkechi miyawkeyngün, welu ti pu wunenkülelu pu soltao ñi pin mew femkeyngün, "tribunales militares" pingelu wingka mu. Noviembre küyen mew feyti norümpelu ta zungu elungey ñi fam nentuafiel ti pu re chengelu pu 'soltao' ñi norzungupelu mew. Ti 'Iha nentupechi püchi che' petu feypinengey ñi rume wecha zungungen chumechi rume, welu inaniengefuy ñi müte femnoafel kiñeke zungu mew.

Fillke amul zungu

Abril ka agosto chi küyen, ti 'trokipelu mapu' wutrampürami trawün ta ñi inaramtuafiel ti pu trokiñche, ta ñi mületuafel kiñe we "az norümpel chi zungu". Ta ti mülechi "norümpel chi zungu" –elkunulu ti soltaongechi trokitupelu Pinoche pingefulu–iefuyem fillke zungu yampenolu pu trokiñche ñi küme felen ta wallpüle ka ke mapu mülelu ti pu che.

Enero chi küyen az koni kiñe norpelu chi zungu ti "Subsecretaría" pingelu wingka zungun mew konpelu ti pu Trokiñche ñi Küme Felen mew', fey nüwkülerkey ti Norpelu Zungu mew.

Abril küyen, ti 'trokitupelu mapu' werküzunguy ñi zoy amulngeal feyti ñi küme nentungeafel ti norzungupelu ti pu kake mapu akulu chi che. Diciembre küyen mu ka feypingey ñi tripayal enero epu waranka mari regle amulechi tripantu mew ti "proyecto" norkunupelu zungu.

Soltao ka inachepelu ta ñi zoy newengen mew

Fantepu petu aku akungey chi werkün zungu, pu soltao feypintukungekey ñi wecha newenkechi femken mülen mew fütake trawün ta ñi kimngeal wechalelu zungu. Pu püchike che, pu zomo, pu inatuzungupelu ka pu küzawpelu ti intitutó ngüneltupelu ti pu che ñi küme felen, fey engün zoy awükakerkeyu ti pu soltao mew.

Ti pu awükachepelu pu trokinche ñi küme felen mew, pu soltao müten konkefuy ta ñi nortual ta zungu. Femngechi mew noviembre chi küyen koni kiñe we norümpelu ta zungu welu kom ti pu trokiñche –feypintukunengelu ka ti nienolu chem wecha zungu rume– fam nentungey ti pu soltao ñi norümpel zungu mew.

Enero küyen mew ti Intitutó pu Trokinche ñi Küme Felen feypintukuy ta ñi zoy küme inatungeafel ta ñi chumngechi ñamün José Huenante mari kayu tripantu niefuluyem, septiembre epu waranka kechu tripantu mew ta ñi pengewenon, feychingefuy ta ñi nüetew ti soltao. Fente ta ñi zunguñpengen tífachi zungu ti nor trokipelu (tribunales) wüli ñi küme inatuzungungeal. Welu af triparpulu ti tripantu türpu kimngelay chew ñi mülen José Huenante, ka kimngelay chuchi norme inatuniengelu chi zungu ka iney norme ni fam konün ti zungu mew.

Kullinochi che wecha zungu mu

Wall tripantu mu kimngerpuy ti koneltulu wecha zungu mew, awükafilu ti pu che ñi küme felen mew ka kakewmechi kutrankan femlu ti pu soltao kuyfi mew. Septiembre küyen mew rüf malaltukungey meli tripantu ta epu tripatuchi soltao awükafilu ti “general Alberto Bachelet”, rupachi kiñe waranka regle mari küla tripantu mew.

Pu kutrankawlu chi pu reñmawen ka fillke trokiñ che engün pilayngün ñi re fem tripatual ti pu che iñfitulu ta ñi kutrankan mew ti pu trokinche ñi küme felen mew, ti wecha femlu trokitulelu ka soltaongelu Augusto Pinocheyem. Petu ñi afnon mew ti tripantu petu mülewey kiñe “proyecto” chew ta ñi pingenoal ñi re femechi tripafermoal wecha femlu, pu awükachelu ka langümkachelu.

Noviembre küyen ti az niepelu zungu chile ñi rakizuam mew mülelu, amulney ti trokitupelu ta wechake zungu. Septiembre chi küyen mu kay, tífachi Chile mapu ka tukuy ñi trokiñ zungu mew ta ñi küme amulngeal ñi Katrütungeafel Kütrankan, mülenon mew feyti chi zungu tífachi chile mapu mew ti “Protocolo Facultativo de la Convención Ngünezuannele chumngechilen ta Wallmapu ONU” pingelu wingka zungun mew.

Itro fill mapuche ñi az mapu

Enero küyen, ti Trawüluwpechi trokinche mew witrampürami kiñe müfü che ta ñi inatuzual ñi mülen llazkülüwün zungu fütra Temuko mapu mew, chew ta ñi zoy wechalen mapu zungu koneltulelu pu mapuche. Feyta chi pu trokinche inatuy feyti chi zungu pu mapuche ñi nütuafele chi mapu. Welu pu soltao müchayke feypintukungey ñi ingemekechi nüyefi awükafi ta pu mapuche mülelu lof mapu mew, feychi zungu inatungelay konkerkelafuy feychi zungu mew ti pu trokinche elungelu feychi küzaw. Rakizuumngelu ti zungu llongney pu azkunupelu ta fillke nor zungu ta ñi feleal.

Mayo küyen mew pu Trokinche kake Wallmapu mülelu ka ngünezumpelu ti pu Che ñi Kúme Felen zoy amul antükunuy fey tripay octubre küyen mu, epu waranka mari kechu tripanu mew, femeche ta ñi zoy kúme trokingeal ta papay Juana Calfunao. Femeche mu ta ñi inkangeafel kishu ñi pu reñmawen, ka fey ta ti pu kake che mülelu feychi Juan Paillalef pingechi lof wülli mapu püle mülelu, konkülellefule ta ñi nütuafele ñi mapu engün, femllefule rume fey wecha trokingefule rume welu ta ñi chumngenoafel.

Agosto küyen mew, ti nentu azpelu Felipe Duran pingelu ka ti lof che Cristian Levinao mür engu fam nentulelñgetuy feyti feypintukungekefulu. Mur engu feypintukungerkefuy ta ñi miyawülkerkefuyngu tralka ka wechake üñfi wechakelu, femeche mu küla pataka antü ta malaltrayikonkülekerkefuy engu.

Ti machi (tremolchepelu ka newentulchepelu) Francisca Linconao pingelu nüngey marzo küyen mew, fey malaltukuniengekefuy petu ta ñi punon ta ti wichan. Fey kutranürkefuy feymu meli chi eluerkefuy ti “juez” ñi tripatuafel müleputuafel ruka mew feymu ta ñi azkintunengetuafel. Feyti meli chi mu pingelay ñi femal, tripatual, femeche mu ka wiñolñgetuy machi Francisca Linconao wingka malal mu. Noviembre küyen mew yengey “pital” mew. Diciembre küyen kay entrinüluwfuy piwelay ñi yiweal, femfuy ta ñi allkütungeafel ta ñi müleputuafel ruka mew petu ñi punon mew ti elantün, ti pu ‘inkapetew’ ka femeche zunguntukufuy feychi zungu. Welu ti machi Francisca Linconao zew aftriparpuchi tripanu mew petu felefuy ñi entriluwun.

Norümpechi zungu ti zomongechi ka wenrungechi mu ka fey choyünchepele mew

Ti ankanentupechi püchikeche petu müna wecha zungu trokitunerkey. Pütrün zomo amurkefuyngün ti wingka lawentuwe mew wecha küpalen mew ti püchi che, feymu pirkefuyngün ta ñi ankanenlelngerkeafel, welu llazkütungekerki ka feypintukungekerki wecha zungu ñi femün, feypikey ti pu wingka lawentufe.

Marzo küyen ti pu “Che Trokitupelu Zungu” feypingün ñi amulngeafel ti “ley” ta ñi feypingewenoafel ñi wecha zungungen ta tūfachi ankanentupüchichepelu, kutranküpalele ti püchi che ka kutranle ta zomo feychi zungu mew, ka femechi niepüñeñkunungele aznokechi nüntukangele. Welu ti “ley” katrütulay ti pu wingka lawentufe ñi feypintukunual chi pu zomo küpa ankanentule ñi pu püñeñ, pu “Che Trokitupelu engün” kom pilayngün ñi femal tūfachi zungu. Aflu ti tripantu ti “ley” petu mülekay ti azkunupelu ta zungu “Senado”.

Ti pu zomowentrungelu chi che ñi rakizuam mew, epu azngechi chengelu, zomowtulu ka wentrutulu ka fey epu chemkün nielu; yallwe ka koñilwe ñi Küme Felen

Septiembre küyen, ti pu Che Trokipelu pu Trokinche ñi Küme Felen ti “Senado” mew, witrampürami ti “ley” ta ñi yamngeafel kom ti pu “azentuwolu ñi kalül mew”. Fewla ta ñi llonggel feyti chi zungu, zewma küla tripantu yenefuy ta ñi ngütramkanengefel. Aflu chi tripantu petu femnengekakey ti “proyecto” amulngelay amullayngün ti “Senado” pu Che Trokipelu Zungu. Elungey ñi femal re ti pu che zoy mari pura tripantu puwülnelu müten ta ñi zomowtuafel kam wentrutuwafel fey ta ñi ka üy ta nietuafel ti “pipel” mew, welu feyti konkülerkelay ti nielu “cirugia” ta ñi ka chengetual kam pengelal ta ti wingka lawentufe ñi pipel.

Julio küyen mew, Chile mapu allküy ka trürülüwi ti “Trokitupelu Che mew ka pu Che ñi küme Felen mew kake fill Mapu” konkülechi zungu mew ka ti küla zomowentrungelu üñamwen engün, ta ñi rüf küme nor kureyewürkeal engün. Feyti trürülüwün zungu mew amulerkey fentren zungu ta ñi inaturkengeafel tūfachi pu wentruzomongechi pu che mew. Agosto küyen mew ta ñi zoy küme trürüwal engün ti trokilelu tūfachi mapu mew werküy ñi koneltuafel tūfachi ngütramkan mew kom ti pu che, rechengefule rume, femechi mew ta ñi nentuangeafel kiñe “ley” ta ñi yamngeafel kom ti pu wentruzomongelu küpa kureyewfule rume.